

TOESPRAAK VOOR LEERHUIS & LITURGIE BRABANT, VELDHOVEN zondag 3 oktober 2010

Alex van Heusden

Een meisje van acht komt thuis van Joodse les over de verhalen in de Thora, de vijf boeken van Mozes - Abraham, Jakob, Lea en Rachel, Jozef en zijn broeders, Mozes en Aäron - en vraagt haar vader: 'Als niemand geweten heeft wat er precies gebeurd is, waarom zijn deze verhalen dan gemaakt?'

Slimme vraag van een begaafd kind dat zich geen knollen voor citroenen laat verkopen. Het wil weten hoe het zit. Dit tafereel speelt in New York, late jaren negentig van de vorige eeuw, in een 'reform' (progressief Joods) milieu. Wat de vader zijn dochter in antwoord op haar vraag verteld heeft, weet ik niet. Hij schreef een boek over dit onderwerp, dat voor zijn dochter op die jonge leeftijd te hoog gegrepen moet zijn (S. David Sperling, *The Original Torah. The Political Intent of the Bible's Writers*, New York University Press, New York & London 1998).

Niet alleen christenen, ook Joden, van onderscheiden signatuur, voeren hun eigen, dikwijls verbeterde strijd over de status en betekenis van de bijbel. Wetenschap én ideologie, en het omvangrijke schemergebied daartussen, blazen om het hardst op de sjofar om de eigen waarheid te proclameren.

In oktober 1999 publiceerde *Trouw* een paginagroot artikel van de Israëlische archeoloog Ze'ev Herzog. Daarin stelt hij: 'De meeste wetenschappers in bijbelstudies zijn het erover eens dat de historische gebeurtenissen met betrekking tot het ontstaan van het Joodse volk grondig verschillen van wat het bijbelverhaal vertelt. Deze archeologische revolutie is nog niet doorgesijpeld in het bewustzijn, maar kan niet worden genegeerd.'

Volgens de bevindingen van deze archeologische revolutie waren de kinderen van Israël geen slaven in Egypte, heeft er geen uittocht plaatsgevonden onder leiding van Mozes, was er geen woestijntocht van veertig jaar, werd het land Kanaän niet gewapenderhand in bezit genomen en heeft het ene koninkrijk onder David en Salomo nooit bestaan. Alles wat we hierover lezen in de bijbel, zou een latere reconstructie zijn van het verleden, die een politiek en theologisch doel moet dienen.

Nou, die zit. En daar zitten we dan, op zondagmiddag, rondom het woord. *Gedenk ons hier bijeen / onder de hoede van uw woord* - zoals we zullen zingen. Maar wat zien we? De woorden waaien alle kanten op, want ze missen elke grondslag. Of niet? *Hoor mij, wees niet doodse stilte* - Psalm 4. Missen ze elke grondslag, de woorden?

Niet, wat mij betreft, anders stond ik hier niet. Ik lees de bijbel niet om er historische feiten, harde gegevens te zoeken. Ik weet dat ik ze niet of nauwelijks zal vinden. De bijbel is geen geschiedenisboek, zeker niet in de moderne, wetenschappelijke zin van dat woord. Ik lees de bijbel om vertroosting te vinden, de ' vertroosting der Schriften'. En om richting, oriëntatie te vinden in dit land, op drift geraakt, in deze wereld, het spoor bijster. *Niet om het een of ander roep ik. / Om een nieuwe aarde schreeuw ik* - Psalm 4.

Feiten zeggen misschien veel, maar lang niet alles. 'De feiten spreken voor zich,' luidt het gezegde, maar daar geloof ik niets van. Feiten vragen om duiding, interpretatie, een samenhangende verklaring, een betekenisvolle context. Anders hangen ze in de lucht, in een luchtledig zelfs. De bijbel presenteert geen feiten, maar vertelt en kiest positie.

Armoede is een feit. Maar armoede onrecht noemen en geen ongelukkige natuurramp waartegen niemand iets vermag, is een interpretatie. Volgens de bijbel is armoede onrecht dat bestreden moet worden.

Verhalen en gedichten, beelden en gelijkenissen, een veelheid van literaire genres - kundige vertellers en grote dichters hebben geprobeerd ons te vertellen wie wij zijn en hoe wij zouden moeten worden: zachter, vriendelijker, liefdevoller, ook en juist voor mensen die ons vreemd zijn, die van elders komen, met een andere cultuur en een andere religie.

De bijbel wil levensles zijn, onderwijzing. Dat is de betekenis van het woord *thora*: onderwijzing, levensleer. Neem het verhaal van Achab, koning van Israël, in het eerste boek Koningen. Volgens verschillende buitenbijbelse bronnen nam hij in 853 voor onze jaartelling deel aan een van de grootste veldslagen met strijdvoertuigen uit de Oudheid tegen de koning van Assyrië. De bijbel maakt nauwelijks ophef van deze historische gebeurtenis, die geweldig tot de verbeelding gesproken moet hebben, maar vertelt in een lang hoofdstuk hoe diezelfde koning Achab misbruik maakte van zijn macht en een arme wijnboer stenigde om in het bezit te komen van diens bescheiden wijngaard (1 Koningen 21). Dit onrecht, deze misdaad wordt in de bijbel geanalyseerd en aangeklaagd, opdat wij ervan leren.

Dat een nieuwe wereld komen zal / waar brood genoeg en water stroomt voor allen - in deze twee regels is de strekking van de hele bijbel samengevat. Het boek spreekt die hoop uit en wil dat wij die hoop ervaren als *roeping, opdracht en zegen* - als de ziel van ons gaan en staan op deze aarde.

Die ons voor het licht gemaakt hebt / dat wij leven. 'Licht' is de spiritualiteit van de bijbel. Leven in licht, niet in duisternis. En als je leeft in duisternis, uitzien naar licht.

Duisternis is de ijzeren wet van deze wereld. Hoe mensen over de kling worden gejaagd, verdwijnen in massagraven, hun namen uitgewist. Vurig verlangen naar een andere wereld is de spiritualiteit van de bijbel. Zoeken naar sporen van licht.

Er bestaat een spiritualiteit die draait om het eigen 'ik'. Om geluk te vinden in de eigen, beperkte context. Daar is de bijbel niet gelukkig mee. Zij zoekt naar een spiritualiteit van de ander, de onbekende, die ook nog eens ongelegen komt. Wat doe je, als die daar op je stoep staat, onaangekondigd, en vraagt om brood en water? Of om geld!

In het hart van het liturgisch concert van deze middag staat 'Om liefdes wil - Vijf gezangen voor een viering van eucharistie'. Eucharistie, dat klinkt katholiek. 'Heilige mis' zeiden we in een niet zo ver verleden en sommigen onder ons misschien nog altijd. 'Heilige mis', 'eucharistie', dat klinkt naar celibataire, priester gewijde mannen. Gaat een vrouw voor, een pastoraal werker, dan heet het 'woord en communiedienst'. Er is nog heel veel werk aan de rooms-katholieke, kerkelijke winkel.

'Vijf gezangen voor een viering van eucharistie'. Die vijf gezangen zijn geïnspireerd op de vaste gebeden en gezangen van de aloude misviering, zoals het Kyrie, het Gloria en het Agnus Dei (het 'Lam Gods'). U herkent het als u het hoort zingen. Enkele aanwijzingen vooraf.

In het eerste gezang van de vijf, 'Wees genadig - Kyrie-gebed', staan de regels

*God van God, licht van licht
ware God van ware God.*

Dit is een omschrijving van Jezus. Eengeboren zoon van de vader, God van God, waarlijk God en waarlijk mens, geboren uit de maagd Maria - dat is de klassieke *regula fidei*, de geloofsregel die op de grote concilies van de oude kerk, in Nicea (325) en Chalcedon (451), na heel veel theologisch gehakketak is vastgesteld en nog altijd geldt als maatstaf voor het rechte geloof. Zulke regels kun je beter zingen dan belijdend zeggen. Want al zingend, ga je ze beleven als stijlцитaten: je zingt niet de hele geloofsregel, niet het complete *Credo*, maar enkele formuleringen daaruit, die je even doen verwijlen in één ruimte van het grote huis met talrijk veel zalen, kamers en zijvertrekken, dat wij 'geloofstraditie' noemen.

Ook deze regels zijn stijlцитaat:

*Geboren, niet gemaakt
een van hartstocht en bezieling
een in wezen met de Vader*

Wacht even. *Geboren, niet gemaakt* - dat is stijlcitaat. Zo ook *een in wezen met de Vader* - wat dat ook moge betekenen. Maar dat legt de dichter uit in die tussenregel, die van hem stamt: *een van hartstocht en bezieling*. Dat is geen wijsgerige of theologische speculatie over een moeilijk concept als 'wezenseenheid' en welke status je daaraan mag of zelfs moet verbinden. 'Wezen' is geen bijbels woord. Het is van Griekse herkomst, het is filosofentaal. *Een van hartstocht en bezieling*: hier wordt, in gewone mensentaal, gezegd dat Jezus, die Joodse leraar en profeet van lang geleden, in zijn levensdagen gestalte gaf aan het visioen van de bijbelse God - die van uittocht en bevrijding uit het slavenhuis. Met die bijbelse God deelde hij het visioen van een nieuwe wereld, zo volkomen als maar kan.

En zo brengen de stijlcitaten uit de klassieke geloofsregel via de dichterlijke duiding *een van hartstocht en bezieling* ons van die ene ruimte in het huis van de christelijk-kerkelijke traditie naar het verhaal van de bijbel en het visioen van een betere wereld.